

производство по делам невменяемых и ограничено вменяемых лиц. – Стаття.

В статье исследуются основные этапы становления и развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства, регулирующего производство по делам невменяемых и ограничено вменяемых лиц.

Ключевые слова: душевнобольные, невменяемость, ограниченная вменяемость.

Summary

Derdyuk B.M. Stages of Forming the Legislation Regulating Realization in Matters of Insane and Limitedly Responsible persons. – Article.

The basic stages of forming and development of criminal and criminal procedural legislation regulating realization in matters of insane and limitedly responsible persons are investigated in the article.

Keywords: mentally ill, diminished responsibility, limited responsibility.

УДК 343.131

В.В. Король

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доцент

Л.В. Мединська

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
трудового, екологічного, земельного
та аграрного права Івано-
Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ СТОРІН СУДОВОГО ПРОЦЕСУ У ДОКАЗУВАННІ

Реалізація принципів змагальності та рівності учасників судового процесу перед законом і судом створює максимально сприятливі умови для встановлення істини та винесення справедливого вироку у кримінальній справі. Соціально-економічні перетворення останніх років і процес реформування кримінального судочинства надали потужний імпульс об'єктивній необхідності дослідження важливих питань кримінально-процесуального доказування. Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 124 Конституції України перед судом постають дві сторони, які володіють рівними процесуальними правами та наділені свободою у наданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Ст. 261 КПК України також передбачає рівне право сторін обвинувачення та захисту на подання доказів та участь в їх дослідженні.

Згідно з чинним законодавством сторона обвинувачення на стадії досудового розслідування має потужний арсенал засобів із збирання доказів, а можливості сторони захисту – досить обмежені. Внаслідок цього, роль захисника у кримінальному процесі зводиться, в основному, до того, щоб виявити недоліки роботи слідчого. При розгляді кримінальної справи у суді право учасників судового процесу на докази законодавчо надається не кожному. Захисник в цьому плані має значно менше коло прав порівняно із прокурором. Наведені обставини зумовлюють актуальність даної теми та необхідність дослідження діяльності захисника у доказуванні при розгляді кримінальної справи.

Метою статті є визначення обсягу права захисника на подання доказів під час розгляду кримінальної справи у суді в аспекті забезпечення рівності прав сторін у суді та розроблення на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення діяльності захисника при здійсненні судочинства.

Важливе значення для розроблення питань участі захисника у кримінально-процесуальному доказуванні у різних стадіях судочинства

мають праці таких вчених, як Т.В. Варфоломєєвої, А.М. Бірюкової, Ю.М. Грошевого, Я.П. Зейкана, Т.В. Коревої, О.М. Ларіна, П.А. Лупинської, М.А. Маркуш, В.О. Попелюшка та інших. Однак наукове дослідження процесуального становища захисника, здійснення його професійної діяльності у кримінально-процесуальному доказуванні виходячи із проблеми реалізації засади рівності учасників судового процесу є недостатнім.

Аналізуючи права підсудного та потерпілого під час судового розгляду, які закріплені у ст. ст. 263 та 267 КПК України, слід сказати, що у вказаних нормах право на подання доказів закріплене для обох учасників судового процесу. При порівнянні положень ч. 2 ст. 264 та ч. 1 ст. 266 КПК України, в яких регламентуються права прокурора і захисника підсудного, відповідно, має місце невідповідність прав прокурора та захисника в судовому розгляді і, перш за все, це стосується права на подання доказів. Якщо прокурор має право подавати докази, то захисник лише право на клопотання про витребування і приєднання до справи нових доказів. Причому, як зауважує М.А. Маркуш, при поданні такого клопотання, отримані захисником відомості залишаються «матеріалами» аж до винесення судом рішення про визнання їх доказами. Викликаючи для допиту у судове засідання свідка, захисник повинен обґрунтувати відповідність показань цієї особи, їх доказову цінність для вирішення кримінальної справи. Однак і при наявності таких аргументів клопотання захисника не є для суду обов'язковим, якщо головуючий інакше оцінить доказове значення показань цього свідка [1, с.146].

Такий вид діяльності захисника, як подання доказів, передбачений у п. 8 ч. 2 ст. 48 КПК України, причому право на це захисник має не у конкретній стадії судочинства, а з моменту допуску його до участі у справі. П. 13 ч. 2 ст. 48 КПК України передбачає способи збирання захисником доказової інформації: запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян і юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань,

опитувати громадян. Серед них немає слідчих дій, тобто таких форм збирання інформації, за яких із дотриманням встановлених процесуальним законом вимог можуть бути отримані належні, а головне – допустимі і достовірні дані. У зв'язку з цим інформація, яка отримується захисником у межах його повноважень, не може бути доказами, оскільки ст. 65 КПК України наголошує, що доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, що встановлюються: показаннями свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами. Крім того, ч. 1 ст. 66 КПК України не називає захисника серед суб'єктів збирання доказів.

Таким чином, кримінально-процесуальний закон не наділяє захисника правом збирання доказів, а звідси і рівним правом на подання доказів для захисту інтересів свого підзахисного, хоча воно й задеклароване в ст. 261 КПК України. Натомість закон визначає право захисника на отримання інформації, яка може бути використана як доказ, і цю обставину йому слід враховувати і реалізовувати в повному обсязі.

Якщо захисником підсудного є адвокат, то відповідно до ст. ст. 5, 6 Закону «Про адвокатуру» він наділений правом збирати відомості про факти, що можуть використовуватись як докази в справі, в тому числі запитувати й одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитись на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань, опитувати громадян [2].

Тобто адвокат може проводити власне адвокатське розслідування, а одержані матеріали можуть бути визнані доказом і приєднані до справи. Адвокатське розслідування, як функціональний інститут кримінального судочинства, є похідним від функції захисту і здійснюється в межах її реалізації. Воно здійснюється не поза досудовим слідством чи судовим

розглядом справи, а виключно у зв'язку з цими провадженнями та у їх межах [3, с.20].

З поняттям «адвокатське розслідування» не слід ототожнювати «паралельне розслідування», правом на яке не користується адвокат у кримінальній справі [4, с.71]. Суть такого розслідування розуміють як одночасні слідчі дії, проведені захисником з виявлення виправдувальних чи пом'якшуючих відповідальність обставин, з викладом своїх висновків у виправдувальному висновку чи висновку про пом'якшення відповідальності обвинуваченого [5, с.22].

Поняття «паралельне розслідування» означає те, що воно проводиться або паралельно з особою, яка веде розслідування, або повинно випереджати аналогічну слідчу дію, проведену суб'єктом, що веде процес. Причому захисник не зобов'язаний повідомляти суб'єкта, який веде процес, про те, що він має намір провести або проводить власне розслідування. Захисник, який проводить паралельне розслідування, наприклад допит особи, має право фіксувати дану дію, закріплюючи інформацію протоколом [6, с.45].

У науковій літературі висловлюється думка про запровадження в кримінально-процесуальне законодавство, яке стосується діяльності адвокатури, такої процесуальної фігури як адвоката-соліситора, який би спеціалізувався на проведенні паралельного адвокатського розслідування. Тільки в такому випадку, на думку М.А. Маркуш, захист може ефективно протистояти обвинуваченню в суді [1, с.148]. Адже очевидним є той факт, що основним недоліком сторони захисту в процесі збирання і перевірки доказів є відсутність у захисника владних повноважень, а також процесуальної форми закріплення і фіксації доказів.

На заперечення вказаної позиції виступає Н.А. Громов, який вважає, що паралельне розслідування адвокатом не може бути гарантією прав обвинуваченого. Це прямий шлях до найбільш серйозних зловживань і фальсифікацій. Недопустимим є проведення приватними особами, та ще й зацікавленими в кінцевому результаті справи, таких процесуальних дій як обшук, виїмка, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, навіть у присутності працівника органу досудового розслідування. Вказані слідчі

дії повинні проводитись спеціально уповноваженими на те державними органами при наявності належних процесуальних гарантій достовірності отриманих доказів, оскільки проведення цих слідчих дій пов'язане з обмеженням конституційних прав громадян і вимагає досконалого дотримання встановленої законом процедури [7, с.92].

На жаль, при проведенні слідчих дій органами досудового розслідування не завжди можна говорити про дотримання конституційних прав особи. Тому погоджуємось з думкою Я.П. Зейкана, який зазначає, що шлях, який пройшов адвокат або особа, яка бере участь у справі до джерела інформації, може бути різним, не завжди обов'язково повідомляти, за допомогою яких кроків і методів інформація одержана. Важливо тільки, щоби при одержанні та наданні доказів була дотримана законність, і відомості про фактичні дані, які можуть бути використані як доказ, відповідали вимогам належності та допустимості доказів [4, с. 76].

На переконання А.М. Бірюкової, на адвоката-захисника не може бути покладено обов'язок щодо збирання доказів у кримінальній справі у стадії досудового слідства. Його діяльність у цьому контексті як суб'єкта доказування слід розуміти тільки як право і обов'язок довести до відома слідчого, прокурора, органа дізнання фактичні дані, що виправдовують обвинуваченого, можуть пом'якшити його покарання або виключають провадження у кримінальній справі [8, с.15-16].

Схожої думки притримується і В.О. Попелюшко. Так, науковець зазначає, що у випадку, коли в обов'язок слідчого входило б збирання обвинувальних доказів, а в обов'язок захисника, – виправдувальних, то про повноцінний захист тоді б не йшлося, бо можливості адвоката-захисника щодо збирання доказів у кримінальній справі і державних органів, наділених у цьому плані владними повноваженнями, були, є і завжди будуть неспіврозмірними [3, с.20].

Слід зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство країн СНД містить деякі новації відносно участі захисника у доказуванні. Так, КПК РФ надає право захиснику збирати та представляти докази (п. 2 ст. 53, ч. 3 ст. 86) [9]. КПК Киргизії визначає право захисника збирати матеріали на користь свого підзахисного особисто чи з використанням

приватного детектива; отримувати письмові заяви і пояснення свідків, складати приватні протоколи огляду місцевості; представляти докази на слідстві і в суді (п. п. 1, 2 ч. 3 ст. 48). Зібрані захисником матеріали на його вимогу обов'язкові для приєднання до справи. Звичайно подані матеріали визнаються доказами лише після їх оцінки слідчим, прокурором, судом [10].

Проект КПК України № 9700 розширює права сторони захисту, у тому числі й захисника на збирання доказів. Так, відповідно до ч.3.ст. 93 Проекту сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Крім того, відповідно до ч.4 ст. 46 захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, а вони в свою чергу мають право на збирання та подання суду доказів [11]. Тобто Проект КПК № 9700 не тільки проголошує рівність прав учасників судового процесу на подання доказів, а й значно розширює права сторони захисту щодо цього.

Таким чином, незважаючи на закріплену рівність сторін щодо подання доказів у чинному КПК України сторона обвинувачення і сторона захисту приходять в суд із різним обсягом доказової інформації. Так, якщо прокурор в основному представляє в суді кримінальну справу з низкою обвинувальних доказів отриманих на досудовому розслідуванні, то захисник підсудного лише спростовує обвинувачення, так як не володіє достатньою сукупністю виправдувальних доказів через обмеженість права на їх збирання. У зв'язку з цим досягнення рівності в суді утруднюється. Покращити ситуацію в цьому напрямку можна лише шляхом забезпечення права захисника на збирання доказів на стадії досудового розслідування через процесуальну фіксацію органами

досудового розслідування пред'явлених захисником відомостей, адже лише після цього вони отримують статус доказів. Тобто, необхідно зобов'язати органи дізнання, досудового слідства залучати всі подані захисником дані, а їх оцінювання, тобто вирішення питання про допустимість, належність, достатність доказів здійснюватиме суд.

Література

1. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: [монографія] / Марія Андріївна Маркуш. – Харків: Видавець СПДФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 208 с.
2. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-ХІІ: [Електронний ресурс] // Режим доступу:
<http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2882-12>
3. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.О. Попелюшко. – К., 2009. – 38 с.
4. Зейкан Я.П. Перешкоди правосуддю, або Хто попереджений – той озброєний : [практичний посіб.] / Я.П. Зейкан. – К.: КНТ, 2009. – 256 с.
5. Горя Н. Принцип состязательности и функции защиты в уголовном процессе / Н. Горя // Советская юстиция. – 1990. – № 7. – С. 21–24
6. Корчева Т.В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Т.В. Корчева. – Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 200 с.
7. Состязательность и равноправие сторон в уголовном судопроизводстве: [учеб. пособие]. / Н.А. Громов, Т.Т. Алиев, Л.М. Зейналова, Н.А. Лукичев. – М.: «Приор-издат», 2003. – 112 с.
8. Бірюкова А.М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А.М. Бірюкова. – Одеса, 2006. – 22 с..
9. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации 22 ноября 2001года [Электронный ресурс] // Режим доступа:
<http://www.roskodeks.ru>.
10. Уголовно-процессуальный кодекс Киргизии: от 30 июня 1999 года № 62 [Электронный ресурс] // Режим доступа:
<http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14306/preview>.
11. Проект Кримінально-процесуального кодексу України №9700 [Електронний ресурс] // Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312

Анотація

Король В.В., Мединська Л.В. Забезпечення рівності сторін судового процесу у доказуванні. – Стаття.

У статті розглядаються проблеми реалізації стороною захисту права на подання доказів у суді. Обґрунтовується необхідність забезпечення права захисника на збирання доказів на стадії досудового розслідування через процесуальну фіксацію органами досудового розслідування пред'явлених захисником відомостей. Питання про допустимість, належність та достатність таких доказів вирішуватиме суд.

Ключові слова: рівність прав сторін судового процесу, сторона захисту, подання доказів, адвокатське розслідування.

Аннотация

Король В.В., Мединская Л.В. Обеспечение равенства сторон судебного процесса в доказывании. – Статья.

В статье рассматриваются проблемы реализации стороной защиты права на представление доказательств в суде. Обосновывается необходимость обеспечения права защитника на собирание доказательств на стадии досудебного расследования через процессуальную фиксацию органами досудебного расследования предоставленных защитником сведений.

Ключевые слова: равенство прав сторон судебного процесса, сторона защиты, представления доказательств, адвокатское расследование.

Summary

Korol V.V., Medynska L.V. Ensuring of equality of parties of trial in the proof of facts

In the article the problems of realization of a right to adduce proofs in trial by the defense are disclosed. The necessity of securing of a defense counsel's right to collect evidence during pre-trial inquiry with the procedural fixation of them by investigation authorities is grounded.

Key words: equality of parties of trial, the defense, adducing proofs, defense counsel's investigation.

